

УДК 343.97

DOI 10.36919/3041-1149(Print).9.2025.140-145

А. О. Антощук,*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики**та судової медицини,**Національна академія внутрішніх справ**email: antoshchuk2015@gmail.com***ORCID 0000-0002-5088-4372;****С. В. Яковчук,***кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри вогневої підготовки,**Національна академія внутрішніх справ**email: antoshchuk2015@gmail.com***ORCID 0000-0001-7066-3860;****Р. В. Лисик,***кандидат юридичних наук,**директор Київського центру первинної**професійної підготовки «Академія поліції»,**Національна академія внутрішніх справ**email: ruslan.lysyk@icloud.com***ORCID 0000-0002-8201-1170**

СЛУЖБОВА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАУК

Проведене дослідження дало змогу комплексно охарактеризувати службову злочинність як складне багатоаспектне явище, що перебуває на перетині кримінального права, кримінології, кримінального процесу та криміналістики. У процесі наукового аналізу було встановлено, що службова злочинність має власну структуру, особливості механізмів формування й розповсюдження, а також характеризується високим рівнем латентності, що ускладнює її виявлення, розслідування та запобігання.

Визначено, що службова злочинність має розглядатися не лише як сукупність злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, а як цілісний об'єкт кримінально-правових наук, що охоплює системні ризики зловживання службовим становищем, використання влади в особистих інтересах, а також поширення корупційних практик у сфері публічного управління. Водночас службові особи можуть виступати не лише як суб'єкти злочинів, а й як потерпілі від посягань, що потребує врахування віктимологічного аспекту під час розробки превентивних заходів.

Обґрунтовано потребу в системному, міждисциплінарному підході до вивчення службової злочинності, що передбачає інтеграцію кримінологічного аналізу із кримінально-правовим і криміналістичним інструментарієм. Такий підхід дає змогу не лише глибше зрозуміти природу цього явища, але й запропонувати більш ефективні механізми його запобігання, виявлення та розслідування.

За результатами дослідження зроблено висновок про доцільність удосконалення понятійного апарату, конкретизації складів злочинів у сфері службової діяльності, а також узгодження кримінального законодавства з антикорупційними нормами та міжнародними стандартами. Крім того, актуальним залишається подальше вивчення криміногенних чинників, пов'язаних із службовою діяльністю, зокрема в правоохоронних органах, з метою формування ефективної державної політики у сфері протидії службовій злочинності.

Ключові слова: *розслідування, кримінальне провадження, службова злочинність, криміналістика, протидія корупції, криміналістична методика, кримінологічне дослідження, правоохоронні органи, працівники поліції.*

Постановка проблеми та її актуальність. Службова злочинність залишається однією з найнебезпечніших форм кримінальних правопорушень, яка суттєво підриває авторитет державної влади, систему публічного управління та принципи законності. Зростання кількості кримінальних правопорушень, вчинених посадовими особами, зумовлює потребу в глибокому теоретичному осмисленні цього явища, його правовій природі та особливостях кримінально-правового реагування. Незважаючи на наявність значної кількості нормативно-правових актів і наукових праць, присвячених проблемам службової злочинності, залишається ряд дискусійних питань щодо чіткого визначення поняття службового злочину, меж кримінальної відповідальності посадових осіб, відмежування службових злочинів від суміжних правопорушень, їхнього розслідування, а також узгодження кримінально-правових норм з антикорупційним законодавством. Крім того, службова злочинність має комплексний характер і перебуває в центрі уваги не лише кримінального права, а й кримінології, криміналістики, кримінального процесу, адміністративного та дисциплінарного права. Такий міждисциплінарний підхід вимагає нових наукових підходів до її дослідження як до складного соціально-правового феномена.

Отже, вивчення службової злочинності як об'єкта кримінально-правових наук є актуальним завданням сучасної правової науки, що має як теоретичне, так і практичне значення для вдосконалення кримінального законодавства, підвищення ефективності протидії та розслідування службових злочинів і забезпечення принципів верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика службової злочинності привертала увагу багатьох науковців у галузі кримінального права, кримінології, криміналістики, кримінального процесу та суміжних дисциплін. Значний внесок у дослідження правової природи службових злочинів, їхньої класифікації та особливостей кримінальної відповідальності посадових осіб зробили такі вчені, як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, А. І. Долгов, О. М. Джужа, І. Я. Козаченко, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, В. В. Сташис та інші.

Крім того, останніми роками активізувалися дослідження у сфері протидії корупційним проявам, які часто є складовою або супутньою формою службової злочинності. У цьому контексті варто зазначити роботи Т. В. Варфоломєєвої, Р. Ф. Сафарова, А. О. Скиби, де проаналізовано механізми протидії корупції в державному секторі.

У криміналістиці службові злочини розглядаються як специфічна категорія злочинів з високим рівнем латентності, часто вчинюваних особами, які мають юридичні знання, доступ до владних повноважень і можуть впливати на хід слідства. Значний внесок у розробку криміналістичних засад розслідування таких злочинів зробили Г. А. Авдєєва, І. В. Бабій, А. Б. Балонь, Д. А. Бондаренко, О. Ф. Кістяк, В. О. Коновалова, В. М. Ліщенко, О. М. Литвинов, Я. Є. Мишков, В. М. Трепак, В. Ю. Шепітько, Н. П. Ярмиш та інші.

Проте, попри значну кількість досліджень, у науковому дискурсі відсутнє єдине розуміння самого поняття «службова злочинність», її меж, структури, а також системного міждисциплінарного підходу до її розгляду як комплексного кримінально-правового явища. Також варто визнати, що сучасні криміналістичні методики недостатньо враховують новітні форми службової злочинності, зокрема з використанням цифрових технологій, криптовалют, електронного документообігу. Це створює потребу в розробці нових криміналістичних інструментів, адаптованих до умов цифровізації державного управління та зростання кіберзагроз.

Отже, потреба в подальшому комплексному вивченні службової злочинності з урахуванням сучасних викликів, зокрема в умовах реформування правоохоронної та судової систем, зберігає свою актуальність.

Метою статті є комплексне дослідження службової злочинності як об'єкта кримінально-правових наук, з'ясування її сутності, ознак, структури та меж, а також аналіз підходів до її вивчення в кримінальному праві, кримінології та криміналістиці з метою виявлення прогалин у теоретичному осмисленні цього явища й окреслення напрямів удосконалення наукових і практичних підходів до протидії службовим злочинам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку правової держави в Україні супроводжується глибокими реформами у сфері публічного управління, правоохоронної діяльності та антикорупційної політики. Одним із найсуттєвіших викликів залишається службова

злочинність – складне соціально-правове явище, яке негативно впливає на ефективність функціонування державних інституцій, підриває довіру суспільства до органів влади та нівелює принципи верховенства права. Актуальність дослідження службової злочинності зумовлена не лише її поширеністю й високим рівнем латентності, а й значним суспільним резонансом і політичними наслідками, що супроводжують її прояви. Водночас ключовим принципом, який повинен лежати в основі кримінально-правового регулювання та криміналістичного дослідження службової злочинності, є верховенство права, відповідно до якого людина, її права й свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Службові злочини, вчинені особами, які наділені відповідними повноваженнями, становлять особливу небезпеку, оскільки порушують не тільки кримінально-правові норми, а й морально-етичні засади публічної служби, створюють умови для утвердження корупційних практик, підривають легітимність державної влади. У зв'язку з цим службова злочинність потребує глибокого міждисциплінарного дослідження – на перетині кримінального права, кримінології, кримінального процесу та криміналістики.

Незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень у цій сфері, досі відсутнє єдине розуміння поняття «службова злочинність» як наукової категорії. Більшість робіт зосереджені на аналізі окремих складів злочинів, що передбачені в розділі XVII Особливої частини Кримінального кодексу України, проте комплексний підхід до вивчення цього явища як цілісного об'єкта кримінально-правових наук реалізується недостатньо. Залишається дискусійною його кримінологічна структура, складові елементи, чинники, що зумовлюють поширення службової злочинності, а також межі кримінально-правового регулювання й ефективності правозастосування.

Особливої уваги потребує аналіз службової діяльності в контексті криміногенних ризиків, що супроводжують професійну активність державних службовців, зокрема працівників поліції, які можуть виступати як суб'єктами службових правопорушень, так і жертвами злочинних посягань. Це вимагає поєднання кримінологічного та віктимологічного підходів, а також переосмислення системи заходів попередження службової злочинності.

Злочинність як соціальна, філософська, психологічна та кримінологічна категорії завжди привертала до себе увагу суспільства. Її вивченням, спробами проникнути в глибинні процеси, що спонукають до злочинної поведінки, не одне десятиліття займалися представники різних філософських шкіл, соціологічних напрямів, правових поглядів та переконань і навіть релігійних конфесій. Така увага до цієї проблеми продиктована її надзвичайною значимістю та складністю, намаганням людства подолати це небезпечне явище. О. М. Литвин влучно писав: «Злочин є найхарактернішим і безсумнівним для всіх обов'язковим симптомом громадського розладу чи невлаштованості» [2, с. 129]. З цього можна зробити висновок, що злочинність є постійним супутником суспільного буття.

Значення проблематики службової злочинності в кримінології полягає в тому, що вона дає змогу глибше зрозуміти причини, умови та механізми виникнення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням службовим становищем. Вивчення службової злочинності допомагає ідентифікувати криміногенні чинники в державних і правоохоронних органах, оцінити ризики корупції та корупційних практик, а також розробити ефективні превентивні заходи. Крім того, кримінологічний аналіз цього явища сприяє формуванню комплексних антикримінальних стратегій, що підвищують рівень правопорядку та довіри до інститутів влади, а також забезпечують захист суспільних інтересів і конституційних цінностей. Отже, службова злочинність є ключовою темою для кримінології як науки, що досліджує суспільні й правові аспекти злочинності та способи її подолання.

Службова злочинність являє собою порівняно окрему й специфічну категорію кримінальних діянь, яка належить до однієї з найбільш складних тем у кримінології. Попри актуальність проблем професіоналізації злочинності, ця сфера досі не має чітко сформованого науково-теоретичного визначення. Зазвичай у побутовій свідомості злочини, скоєні службовими особами, асоціюють із корупцією, проте не всі кримінальні правопорушення у сфері службової або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є корупційними.

Вивчення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники поліції як об'єкт кримінологічного дослідження, передбачає детальний аналіз, зокрема кримінально-правової характеристики, яка формується на основі узагальнення ознак кримінальних правопорушень, що мають значення для визначення наявності складу, його правильної кваліфікації, а також для з'ясування інших кримінально-правових питань [3, с. 105–106].

Саме тому з огляду на специфіку досліджуваних суспільних відносин службову діяльність і постать поліцейського як об'єкти кримінологічного аналізу доцільно розглядати у взаємопов'язаних аспектах. Зокрема, йдеться про розуміння цієї сфери як потенційного середовища криміногенних ризиків, у якому посадове становище може бути використане для вчинення або полегшення вчинення кримінальних правопорушень. Водночас поліцейський виступає і як об'єкт злочинних посягань, що можуть бути спрямовані на інтереси служби, авторитет органів правопорядку або функціонування державних інституцій загалом. Окрему увагу заслуговує аналіз поліцейського як суб'єкта злочину або потерпілого, що потребує врахування як кримінологічного, так і віктимологічного підходів. Такий комплексний, структурно обґрунтований підхід дає змогу більш повно розкрити як криміногенні, так і антикриміногенні чинники, притаманні відповідним проявам службової діяльності.

Поряд із кримінологічним дослідженням службової злочинності важливе місце посідає кримінально-правове вивчення, яке зосереджується на нормативному визначенні складів злочинів, правових механізмах їхньої кваліфікації та застосуванні відповідних санкцій. Така комплексність підходів дає змогу не лише глибше зрозуміти причини й умови злочинності, а й розробити ефективні засоби її протидії. Вивчення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, скоєних працівниками поліції як об'єкта кримінально-правового дослідження, передбачає комплексний аналіз правової природи цих діянь, особливостей їхніх складів, механізмів вчинення та поширення. Це охоплює вивчення нормативно-правового регулювання, кримінологічних чинників, які сприяють вчиненню таких злочинів, а також аналіз судової практики та ефективності застосування заходів кримінального реагування. Крім того, дослідження містить оцінювання ролі правоохоронних органів у запобіганні, виявленні та розслідуванні службових злочинів, а також розробку рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-правового механізму для підвищення ефективності протидії злочинності в цій сфері.

І слушно зазначає О. М. Камбуrow, що службова діяльність як об'єкт кримінально-правової охорони становить систему кримінально-правових засобів, що охоплює заборонні та роз'яснювальні кримінально-правові норми, закріплені в статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 366, 367, 368, 368-3, 369, 370 КК України, та методи кримінально-правової політики, зокрема криміналізації та пеналізації, а також кримінальні процесуальні та інституційні механізми, які забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності [4, с. 169].

Поряд із кримінологічним і кримінально-правовим дослідженням службової злочинності важливе значення має криміналістичний аспект, який зосереджується на практичних методах виявлення, фіксації, розслідування та доказування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Криміналістика вивчає специфіку слідчих (розшукових) дій, застосування технічних засобів, організацію розслідування загалом і встановлення винних осіб. Комплексне поєднання кримінологічного, кримінально-правового та криміналістичного підходів дає змогу всебічно вивчати службову злочинність, створюючи основу для розробки дієвих заходів.

Службова злочинність як об'єкт криміналістичного дослідження охоплює вивчення особливостей виявлення, розслідування та доказування кримінальних правопорушень, скоєних службовими особами під час виконання ними службових обов'язків. Криміналістичний аналіз передбачає дослідження специфіки методів і прийомів виявлення, фіксації та фахового документування таких злочинів, а також розробку ефективних тактик розслідування з урахуванням латентності, складності та маскувальних механізмів, характерних для службової злочинності. Особлива увага приділяється збору й оцінюванню доказів, співпраці з іншими правоохоронними структурами та використанню сучасних технічних засобів для підтвердження факту злочину й встановлення винних осіб. Отже, службова злочинність у криміналістиці розглядається як специфічний об'єкт,

що вимагає застосування комплексних і спеціалізованих підходів до її розслідування та документування. Також ключову роль відіграє особа правопорушника.

Як зазначала О. В. Пчеліна, службова злочинність як об'єкт криміналістичного дослідження характеризується рядом притаманних їй ознак, особливе місце серед яких займає суб'єкт такої діяльності, як службова особа [5, с. 277]. Саме ці складові впливають на розробку криміналістичної методики.

Розробка методики розслідування є важливим етапом у процесі забезпечення правопорядку та розкриття кримінальних правопорушень. Це структурований підхід, що містить у собі набори визначених принципів, правил і методів, які застосовують правоохоронні органи для виявлення, фіксації, вилучення, використання та оцінювання доказів. Основною метою розробки методики є встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, встановлення учасників події, доведення вини особи та забезпечення законності процесу розслідування. Набір таких елементів становить структуру методики розслідування [6, с. 13].

Висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу комплексно розглянути службову злочинність як багатогранне явище на перетині кримінального права, кримінології, кримінального процесу та криміналістики, виявивши її структуру, механізми формування та високу латентність. Визначено, що службова злочинність є цілісним об'єктом кримінально-правових наук, який охоплює ризики зловживання владою, корупції та поширення кримінальних посягань, а службові особи можуть бути і злочинцями, і потерпілими, що вимагає врахування віктимологічного аспекту. Обґрунтовано потребу в міждисциплінарному підході, що поєднує кримінологію, право та криміналістику, для кращого розуміння й ефективного запобігання та розслідування службової злочинності. Результати підкреслюють потребу в удосконаленні законодавства, узгодженні з антикорупційними нормами й подальшому вивченні криміногенних чинників, особливо в правоохоронних органах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
2. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ, 2004. 304 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. Київ ; Харків : Юрінком Інтер ; Право, 2002. 454 с.
4. Камбуrow О. М. Службова діяльність як об'єкт кримінально-правової охорони. *Часопис Київського університету права*. 2023. Вип. 3. С. 168–170. DOI : <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.34>
5. Пчеліна О. В. Службова діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2013. Том 26 (65), № 1. С. 272–277.
6. Антошук А. О. Структура криміналістичної методики розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна, вчиненого шляхом підпалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 87, ч. 4. С. 11–16. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.1>

REFERENCES

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: dated April 13, 2012, No. 4651-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> [in Ukrainian].
2. Lytvak, O. M. (2004). *Derzhava i zlochynnist'* : monohrafiya [State and crime : monograph]. Kyiv : Avtor. 304 p. [in Ukrainian].
3. Bazhanov, M. I. & Baulin, Yu. V. & Borysov, V. I., et al. (2002). *Kryminal'ne pravo Ukrayiny. Zahal'na chastyna : pidruch. dlya stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity* [Criminal law of Ukraine. General part : textbook for students of law. special higher education institutions]. Kyiv ; Kharkiv : Yurinkom Inter ; Pravo. 454 p. [in Ukrainian].

4. Kamburov, O. M. (2023). Sluzhbova diyal'nist' yak ob'ekt kryminal'no-pravovoyi okhorony [Official activity as an object of criminal law protection]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. Vol. 3. 168–170. DOI : <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.34> [in Ukrainian].

5. Pchelina, O. V. (2013). Sluzhbova diyal'nist' yak ob'ekt kryminalistychnogo doslidzhennya [Service activities as an object of forensic research]. *Vcheni zapysky Tavriyskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho*. Vol. 26 (65), № 1. 272–277 [in Ukrainian].

6. Antoshchuk, A. O. (2025). Struktura kryminalistychnoyi metodyky rozsliduvannya umysnoho znyshchennya abo poshkodzhennya chuzhoho mayna, vchynenoho shlyakhom pidpalu [Structure of the forensic methodology for investigating intentional destruction or damage to another's property committed by arson]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya PRAVO*. Vol 87 (4). 11–16. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.1> [in Ukrainian].

A. O. Antoshchuk, S. V. Yakovchuk, R. V. Lysyk. OFFICIAL CRIME AS AN OBJECT OF CRIMINAL LAW SCIENCES

The conducted research has made it possible to comprehensively characterize official (service-related) crime as a complex, multifaceted phenomenon situated at the intersection of criminal law, criminology, criminal procedure, and forensic science. The scientific analysis has revealed that official crime possesses its own structure, specific mechanisms of formation and dissemination, and is marked by a high level of latency, which complicates its detection, investigation, and prevention.

It has been determined that official crime should be considered not merely as a set of offences specified in Chapter XVII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, but as a holistic object of criminal law sciences. It encompasses systemic risks of abuse of official position, misuse of power for personal gain, and the spread of corrupt practices within the sphere of public administration. At the same time, public officials may act not only as perpetrators of crimes but also as victims of unlawful encroachments, which necessitates taking into account the victimological aspect in the development of preventive measures.

The study substantiates the need for a systematic, interdisciplinary approach to the analysis of official crime, which involves the integration of criminological, criminal law, and forensic tools. Such an approach allows for a deeper understanding of the nature of this phenomenon and contributes to the development of more effective mechanisms for its prevention, detection, and investigation.

Based on the results of the study, it is concluded that it is appropriate to improve the conceptual framework, specify the elements of crimes in the sphere of official activity, and harmonize criminal legislation with anti-corruption norms and international standards. In addition, the further study of criminogenic factors related to official activity, particularly within law enforcement agencies, remains relevant in order to form an effective state policy for counteracting official crime.

Keywords: investigation, criminal proceedings, official crime, forensic science, anti-corruption measures, forensic methodology, criminological research, law enforcement agencies, police officers.